

การคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาวิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา
ชั้นสอบสวน: ศึกษากรณีมาตรา 14 แห่งประมวลกฎหมาย
วิธีพิจารณาความอาญา*

Legal Measures for Protecting Mentally Disordered Offenders During
the Criminal Investigation: A Case of Section 14
of the Criminal Procedure Code

มานิตา คำฝักฝน[†]

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Manita Kamfukfon

Faculty of Law, Thammasat University

ญาดา เดชชัย เตียรประสิทธิ์[‡]

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Yada Dejchai Tianprasit

Faculty of Law, Thammasat University

วันที่รับบทความ 10 พฤษภาคม 2568; วันที่แก้ไขบทความ 3 กรกฎาคม 2568; วันที่ตอบรับบทความ 4 กรกฎาคม 2568

บทคัดย่อ

สิทธิที่จะได้รับหลักประกันในเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีในชั้นสอบสวนตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 เป็นฐานแห่งสิทธิอื่นในการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เนื่องจากผู้ต้องหาประเภทดังกล่าวคือกลุ่มเปราะบางที่มีข้อด้อยทางจิตใจ อารมณ์ และความเข้าใจในสิทธิของตน การตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีตั้งแต่ชั้นสอบสวนจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิและคุ้มครองให้ผู้วิกลจริตสามารถใช้สิทธิของตนได้อย่างเต็มที่และ

* บทความวิจัยนี้ผู้เขียนเรียบเรียงมาจากส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาวิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นสอบสวน: ศึกษากรณีมาตรา 14 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา” หลักสูตรนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

[†] นักศึกษาหลักสูตรนิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่อยู่ : 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

E-mail: Manitakam36@gmail.com

[‡] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่อยู่ : 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

E-mail: yada.dej@tu.ac.th

เสริมสร้างความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานที่ได้จากชั้นสอบสวนนำไปสู่ความถูกต้องและเป็นธรรมของกระบวนการยุติธรรมโดยรวม แต่จากการศึกษาพบว่าการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาวิกฤตมีปัญหาหลัก 3 ประการ ประการที่หนึ่ง ปัญหาการตรวจสอบผู้ต้องหาที่อาจเป็นผู้วิกฤต ประการที่สอง ปัญหาการจัดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมในการสอบสวนเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกฤตระหว่างถูกสอบสวน ประการที่สาม ปัญหาหลักเกณฑ์ตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดี ดังนั้น บทความวิจัยนี้จึงมุ่งนำเสนอการแก้ไขมาตรการในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาวิกฤตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นสอบสวน โดยศึกษา มาตรการปัจจุบันของประเทศไทยพร้อมทั้งวิเคราะห์ปัญหา และศึกษาเปรียบเทียบกับมาตรการในการคุ้มครองสิทธิของต่างประเทศ ได้แก่ สหราชอาณาจักร (อังกฤษและเวลส์) ประเทศออสเตรเลีย รัฐควีนส์แลนด์ สหรัฐอเมริกา มลรัฐแคลิฟอร์เนีย และประเทศญี่ปุ่น

คำสำคัญ: ผู้ต้องหาวิกฤต, ความสามารถในการต่อสู้คดี, สิทธิผู้ต้องหา, การสอบสวนผู้ต้องหา

Abstract

The competency to stand trial, specifically during the investigation, under Section 14 of the Criminal Procedure Code forms the foundation for other rights for protecting rights of mentally disordered offenders during criminal proceedings. Mentally disordered offenders are considered vulnerable since they have disadvantages in terms of mental, emotional, and cognitive abilities impairment, which could affect the understanding of rights. Therefore, assessing competence to stand trial during the investigation is crucial to prevent the violation of rights and to ensure that mentally disordered offenders can fully exercise their rights. But from the study, it was found that the protection of the rights of mentally disordered offenders faces three main challenges: first, the issue of identifying offenders who may have mental disorders; second, the lack of provision to allow support persons during the investigation to protect rights of such offenders; and third, the absence of clear criteria for assessing competence to stand trial during the investigations. Therefore, this research article aims to propose improvements to provide protective measures for mentally disordered offenders during criminal investigation by analyzing the current measures in Thailand, identifying the problems, and comparing them with protective measures in other jurisdictions, such as the United Kingdom (England and Wales), Australia (Queensland), the United States (California), and Japan.

Keywords: Mentally Disordered Offenders, Competence to Stand Trial, Rights of the Accused, Investigation of Suspects

1. บทนำ

การสอบสวนมีความสำคัญต่อกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบ เนื่องจากเป็นขั้นตอนแรกในการรวบรวมพยานหลักฐานทุกประเภทเพื่อนำไปสู่การดำเนินคดีในชั้นพิจารณาของศาล ดังนั้น การสอบสวนผู้ต้องหาจึงต้องกระทำด้วยความเป็นธรรมและเหมาะสมกับผู้ต้องหา เพื่อให้โอกาสแก่ผู้ต้องหาได้ใช้สิทธิในการต่อสู้คดีอย่างเต็มที่ และสอดคล้องความต้องการเฉพาะด้านของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ ผู้ต้องหาบางกลุ่มอยู่ในสถานะที่มีความเปราะบาง เช่น เด็ก หรือผู้วิกลจริต ซึ่งมีข้อจำกัดด้านความคิด ความรู้ความเข้าใจ และความสามารถในการปกป้องสิทธิของตนในกระบวนการยุติธรรม บุคคลเหล่านี้จึงควรได้รับการปฏิบัติอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเปราะบางนั้น

กรณีที่ผู้ต้องหาที่มีความวิกลจริต ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14⁴ กำหนดให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจเรียกให้แพทย์ทำการตรวจผู้ต้องหาเพื่อตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้นั้น และให้งดการสอบสวนหากผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ บทบัญญัติดังกล่าวเป็นหลักประกันสิทธิในเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหา ซึ่งมีความสำคัญและเป็นฐานแห่งสิทธิอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิที่จะได้รับทราบข้อกล่าวหา และได้รับการสอบสวน หรือการพิจารณาที่ถูกต้องรวดเร็วและเป็นธรรม สิทธิที่จะให้การหรือไม่ให้การก็ได้ สิทธิที่จะพบและปรึกษาทนายความเป็นการเฉพาะตัว เป็นต้น เพราะหากผู้ต้องหาไม่มีความสามารถในการต่อสู้คดีเสียแล้ว การใช้สิทธิหรือสละสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอื่น ๆ ย่อมบกพร่องไป แต่ในปัจจุบันกฎหมายไทยยังไม่มีบทบัญญัติที่ชัดเจนและเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับการตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีและมาตรการพิเศษในการสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริต ซึ่งเป็นข้อกำหนดที่ชัดเจนในการปฏิบัติต่อผู้ต้องหากลุ่มนี้ หากกฎหมายไทยได้รับการปรับปรุงให้มีบทบัญญัติที่ชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับมาตรการพิเศษ เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชหรือบุคคลอื่น เข้าร่วมในการสอบสวน การประเมินสภาพจิตและความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาอย่างละเอียด และการจัดให้มีมาตรการการสอบสวนคดีที่เหมาะสมกับสภาพจิตใจของผู้ต้องหา จะช่วยสร้างหลักประกันว่าผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตจะได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมมากยิ่งขึ้น

1.1 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1.1.1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมชั้นสอบสวน

1.1.2 เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมชั้นสอบสวน

1.1.3 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินคดีอาญาในการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมชั้นสอบสวนของต่างประเทศ

1.1.4 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและนำเสนอแนวทางในการคุ้มครองสิทธิของผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นสอบสวน

⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 “ในระหว่างทำการสอบสวน ได้สวนมูลฟ้องหรือพิจารณา ถ้ามีเหตุควรเชื่อว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ให้พนักงานสอบสวนหรือศาล แล้วแต่กรณีสั่งให้พนักงานแพทย์ตรวจผู้นั้นเสร็จแล้วให้เรียกพนักงานแพทย์ผู้นั้นมาให้ถ้อยคำหรือให้การว่าตรวจได้ผลประการใด

ในกรณีที่พนักงานสอบสวนหรือศาลเห็นว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ให้งดการสอบสวน ได้สวนมูลฟ้องหรือพิจารณาไว้จนกว่าผู้นั้นหายวิกลจริตหรือสามารถจะต่อสู้คดีได้ และให้มีอำนาจส่งตัวผู้นั้นไปยังโรงพยาบาลโรคจิตหรือมอบให้แก่ผู้อนุบาล ข้าหลวงประจำจังหวัดหรือผู้อื่นที่เต็มใจรับไปดูแลรักษาก็ได้ตามแต่จะเห็นสมควร กรณีที่ศาลงดการได้สวนมูลฟ้องหรือพิจารณาดังบัญญัติไว้ในวรรคก่อน ศาลจะสั่งจำหน่ายคดีเสียชั่วคราวก็ได้”

1.2 สมมติฐานของการศึกษา

ในปัจจุบันกฎหมายไทยยังไม่มีบทบัญญัติที่ชัดเจนและเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับการตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีและมาตรการพิเศษในการสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริต แม้ว่าเจตนารมณ์ของกฎหมายอาญาจะมุ่งเน้นการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาให้สามารถต่อสู้คดีได้อย่างเป็นธรรม (Right to fair trial) แต่ในด้านของกระบวนการสอบสวนผู้วิกลจริตยังขาดกฎหมายซึ่งเป็นข้อกำหนดที่ชัดเจนในการปฏิบัติต่อผู้ต้องหากลุ่มนี้ หากกฎหมายไทยได้รับการปรับปรุงให้มีบทบัญญัติที่ชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับมาตรการพิเศษ เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชหรือบุคคลอื่นเข้าร่วมในการสอบสวน การประเมินสภาพจิตและความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาอย่างละเอียด และการจัดให้มีมาตรการการสอบสวนคดีที่เหมาะสมกับสภาพจิตใจของผู้ต้องหา จะช่วยสร้างหลักประกันว่าผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตจะได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนและหลักการพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรม นอกจากนี้ ควรมีการฝึกอบรมให้ความรู้แก่ตำรวจ พนักงานสอบสวนและเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับโรคทางจิตเวชและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม ตลอดจนพัฒนาเครื่องมือสำหรับคัดกรองแยกผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริต ซึ่งนอกจากจะช่วยคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตให้สามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่เท่านั้น แต่ยังเป็น การเสริมสร้างความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานที่ได้จากกระบวนการยุติธรรมในชั้นสอบสวนอีกด้วย นำไปสู่ความเป็นธรรมและความถูกต้องของกระบวนการยุติธรรมโดยรวม

1.3 วิธีการศึกษา

ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) บทความ ตำราวิชาการ วิจัย วิทยานิพนธ์ ตั๋วบทกฎหมาย แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และศึกษาเปรียบเทียบ (Comparative Research) กฎหมายไทยกับกฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาวิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นสอบสวน

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษากระบวนการสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในชั้นสอบสวน โดยไม่ศึกษากระบวนการไต่สวนมูลฟ้องและการพิจารณาคดีของศาล การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาในชั้นสอบสวนมีรายละเอียดที่มีความเฉพาะหลายประการที่แตกต่างจากกระบวนการไต่สวนมูลฟ้องและการพิจารณาคดี ส่งผลให้มาตรการที่เหมาะสมกับการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยที่เป็นผู้วิกลจริตมีความแตกต่างกันได้ การศึกษาเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิทั้งในชั้นสอบสวนแยกจากชั้นพิจารณาจะช่วยให้สามารถวิเคราะห์มาตรการที่เหมาะสมกับเป้าหมายของกระบวนการชั้นสอบสวนได้อย่างลึกซึ้งยิ่งกว่า และจะสามารถนำเสนอแนวทางในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตสำหรับกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นสอบสวนโดยเฉพาะ

สำหรับขอบเขตกฎหมายต่างประเทศจะทำการศึกษากฎหมายสหราชอาณาจักร (อังกฤษและเวลส์) ประเทศออสเตรเลีย รัฐควีนส์แลนด์ สหรัฐอเมริกา มลรัฐแคลิฟอร์เนีย และประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากเป็นประเทศที่มีแนวทางการปฏิบัติในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในการดำเนินคดีอาญาชั้นสอบสวนที่น่าสนใจ เพื่อนำหลักการและแนวทางมาวิเคราะห์ ปรับปรุงหรือแก้ไขกฎหมายของประเทศไทยให้มีความเหมาะสม สอดคล้อง กับผู้วิกลจริตที่ต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญาทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

2. แนวคิดในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาวิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นสอบสวน

ปัญหาของผู้ที่มีความผิดปกติทางจิตหรือผู้วิกลจริตเกี่ยวข้องกับทั้งทางการแพทย์และกฎหมาย โดยเฉพาะเมื่อบุคคลดังกล่าวกระทำความผิดอาญา ปัจจุบันระบบจำแนกโรคทางจิตเวชศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับและใช้แพร่หลายคือ The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM) และ The International Classification of Diseases (ICD) โดยประเทศไทยใช้ทั้งสองระบบควบคู่กันแต่ยึด DSM เป็นหลักในทางการแพทย์ ซึ่งคำว่า “โรคทางจิตเวช” ครอบคลุมความผิดปกติของกระบวนการคิด อารมณ์ บุคลิกภาพ ความจำสติปัญญา การรับรู้ และการตัดสินใจ⁵ ส่วนในทางกฎหมายอาญาไทยใช้คำแตกต่างกันเพื่ออธิบายผู้วิกลจริต เช่น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 ใช้คำว่า “วิกลจริต”⁶ ขณะที่ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 ใช้ “จิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน”⁷ โดยผู้วิกลจริตตามมาตรา 14 หมายถึงผู้ที่มีความผิดปกติทางจิตจนไม่สามารถใช้เหตุผลหรือความสามารถทางจิตใจได้ตามปกติ ส่งผลต่อการตัดสินใจหรือเข้าใจกระบวนการทางกฎหมาย เช่น โรคจิตเภท (Schizophrenia) ภาวะสมองเสื่อม (Dementia) โรคหลงผิด (Delusional Disorder) และ โรคซึมเศร้ารุนแรงร่วมกับอาการจิตเภท (Severe Major Depression with Psychotic Features)⁸ ซึ่งการมีเหตุผลและการตัดสินใจถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ผู้ต้องหาต้องมีในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมเพื่อให้ได้รับความเป็นธรรมอย่างแท้จริง

หลักสากลได้กำหนดมาตรการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตไว้อย่างชัดเจน โดยปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights: UDHR) รับรองสิทธิในความเสมอภาค การได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม และการสันนิษฐานว่าบริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ความผิด ซึ่งสิทธิเหล่านี้ครอบคลุมถึงผู้ต้องหาที่มีภาวะวิกลจริตด้วย⁹ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights: ICCPR) กำหนดให้รัฐภาคีต้องรับประกันสิทธิในการได้รับความเป็นธรรม ความเสมอภาคทางกฎหมาย และห้ามการเลือกปฏิบัติต่อผู้ต้องหาที่มีความเปราะบาง เช่น ผู้วิกลจริต¹⁰ ทั้งนี้ อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิของคนพิการ (Convention on the Rights of Persons with Disabilities: CRPD) ยังเน้นให้ผู้พิการ รวมถึงผู้วิกลจริต ได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสมเพื่อเข้าถึงความยุติธรรมและได้รับการปฏิบัติอย่างเคารพศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์อย่างเต็มที่¹¹

⁵ นันทวัช สิทธิรักษ์ และคณะ, *จิตเวช ศิริราช DSM-5* (พิมพ์ครั้งที่ 2, ประจวบคีรีขันธ์: การพิมพ์ 2558) 33-39.

⁶ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14.

⁷ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65.

⁸ วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์, *สาระสำคัญของพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551* (สถาบันกัลยาณ์ราชนครินทร์ 2553) 8.

⁹ แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย, ‘สิทธิมนุษยชน...ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์’ <https://www.amnesty.or.th/files/6115/5446/0373/escr_manual_thai.pdf> สืบค้นวันที่ 5 เมษายน 2567.

¹⁰ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, *หลักกฎหมายระหว่างประเทศทั่วไปเกี่ยวกับสนธิสัญญาด้านสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง พิธีสารเลือกรับแห่งกติการะหว่างประเทศ ว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง พิธีสารเลือกรับ ฉบับที่สองแห่งกติการะหว่างประเทศ ว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง UN International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights* (มิราเคิล ครีเอชันอินเตอร์ พริ้นท์ มปป) 15-18.

¹¹ สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, *อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการ Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)* (ไอเดี่ย สแควร์ 2552) 53.

สำหรับประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 รับรองสิทธิของผู้ต้องหาในการได้รับความคุ้มครองชีวิตและร่างกาย การสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ การได้รับการพิจารณาคดีที่เป็นธรรม และการไม่ถูกปฏิบัติอย่างโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรม โดยเฉพาะต่อผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตซึ่งอาจขาดความสามารถในการต่อสู้คดี¹² นอกจากนี้ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 กำหนดให้พนักงานสอบสวนหรือศาลกลางสอบสวนหรือการพิจารณาคดีในกรณีที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถเข้าใจกระบวนการยุติธรรมได้ จนกว่าบุคคลนั้นจะหายวิกลจริตหรือสามารถต่อสู้คดีได้¹³ ซึ่งเป็นมาตรการสำคัญในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตไม่ให้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนและได้รับความเป็นธรรมอย่างแท้จริงในกระบวนการยุติธรรม

3. การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาวิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นสอบสวนของประเทศไทย

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยมีการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในระหว่างการสอบสวน หากพนักงานสอบสวนพบว่าผู้ต้องหาที่มีพฤติกรรมที่ผิดปกติหรือมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่าเป็นผู้วิกลจริต และไม่สามารถต่อสู้คดีได้ พนักงานสอบสวนมีอำนาจในการส่งตัวผู้ต้องหาให้แพทย์ทำการตรวจวินิจฉัย¹⁴ เมื่อแพทย์ตรวจแล้วรายงานผลต่อพนักงานสอบสวน หากเห็นว่าผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ พนักงานสอบสวนจะต้องงดการสอบสวนไว้ชั่วคราว และส่งตัวผู้ต้องหาเข้ารับการบำบัดรักษา จนกว่าจะหายจากภาวะวิกลจริต หรือสามารถกลับมาต่อสู้คดีได้ จากนั้นจึงดำเนินการสอบสวนต่อไป¹⁵ อย่างไรก็ตาม แม้ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตได้รับการวินิจฉัยว่ามีความสามารถในการต่อสู้คดีได้แล้ว การสอบสวนจะดำเนินต่อไปดังเช่นการสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นบุคคลปกติ กระบวนการยุติธรรมในชั้นสอบสวนจึงยังขาดมาตรการเฉพาะที่คุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหากลุ่มนี้อย่างเพียงพอ ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตยังมีข้อจำกัดทางจิตใจที่ส่งผลต่อความเข้าใจในสิทธิของตนและการมีส่วนร่วมในกระบวนการสอบสวนอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี การที่ผู้ต้องหาจะได้รับการคุ้มครองสิทธิตามขั้นตอนดังกล่าวหรือไม่ ขึ้นอยู่กับบทบาทสำคัญของพนักงานสอบสวนในการสังเกตพฤติกรรมและระบุเบื้องต้นว่าผู้ต้องหาอาจมีภาวะวิกลจริตหรือไม่ เนื่องจากเป็นพนักงานสอบสวนมีโอกาสพบและพูดคุยกับผู้ต้องหาเป็นคนแรกในกระบวนการยุติธรรม จึงถือเป็นขั้นตอนแรกที่น่าไปสู่กระบวนการตรวจวินิจฉัยและการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตต่อไป

นอกจากนี้ การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีในปัจจุบันกฎหมายของประเทศไทยไม่ได้มีกำหนดหลักเกณฑ์ไว้อย่างชัดเจน จึงทำให้โรงพยาบาลจิตเวชแต่ละแห่งที่ต้องประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาซึ่งเป็นผู้วิกลจริตแตกต่างกันออกไปได้ แต่มีระเบียบคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติ ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการในการรายงานผลการตรวจวินิจฉัย การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีและผลการบำบัดรักษาของผู้ป่วยคดี การรายงานผลการบำบัดรักษาและการทำความเข้าใจ พ.ศ. 2564 ที่ออกตามพระราชบัญญัติสุขภาพจิต พ.ศ. 2551 กำหนดไว้ว่าการประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาซึ่งเป็นผู้วิกลจริตหรือผู้ป่วยจิตเวชที่สามารถต่อสู้คดีได้จะต้องมีความสามารถใน 4 ด้าน คือ

¹² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 28 และมาตรา 29.

¹³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14.

¹⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 วรรคหนึ่ง.

¹⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 วรรคสอง.

1. มีความสามารถในการรับรู้กาล เวลา สถานที่ บุคคลและสิ่งต่าง ๆ รอบตัว
2. มีความเข้าใจตระหนักรู้เรื่องราวของข้อกล่าวหา ความสามารถในการเล่าเหตุการณ์ตามข้อเท็จจริงที่ถูกกล่าวหา และความสามารถในการพุดคุยและตอบคำถามได้ตรงคำถาม
3. มีความสามารถในการรับรู้ถึงผลที่เกิดขึ้นจากคดีและ
4. มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมของตนเอง¹⁶

ส่วนสถาบันกัลยาณ์ราชนครินทร์ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลที่ให้บริการด้านนิติจิตเวชแห่งแรกของประเทศไทยได้พัฒนาโปรแกรมฟื้นฟูความสามารถในการต่อสู้คดี (Galya Individualized Competency Restoration: Galya-ICR)¹⁷ ซึ่งมีเกณฑ์การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีโดยนำแนวคิดจากหลักการประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีของคดี *Dusky v. United States*¹⁸ มาใช้ แต่เกณฑ์การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีดังกล่าวมีความแตกต่างจากเกณฑ์การประเมินที่ระบุไว้ในระเบียบคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติ ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการในการรายงานผลการตรวจวินิจฉัย การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีและผลการบำบัดรักษาของผู้ป่วยคดี การรายงานผลการบำบัดรักษาและการทำความเข้าใจ พ.ศ. 2564 ในส่วนของเกณฑ์ประเมินความสามารถในการปรึกษากับทนายความ เนื่องจากระเบียบคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติดังกล่าว มิได้กำหนดให้ต้องมีกรประเมินความสามารถในการปรึกษากับทนายความไว้ด้วย

จึงอาจสรุปได้ว่า กฎหมายของประเทศไทยยังขาดมาตรการในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในขั้นสอบสวนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับลักษณะความเปราะบางของผู้ต้องหากลุ่มนี้ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างจากผู้ต้องหาทั่วไป นอกจากนี้ยังคงไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนในการประเมินความสามารถในการต่อสู้คดี ซึ่งอาจส่งผลให้การดำเนินกระบวนการสอบสวนอาจไม่สอดคล้องกับหลักความเป็นธรรมและอาจกระทบต่อสิทธิผู้ต้องหาในกลุ่มดังกล่าว

4. กฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาวิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

ในส่วนของกฎหมายต่างประเทศนี้จะทำการศึกษามาตรการทางกฎหมาย คำพิพากษา ตลอดจนคู่มือและแนวปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในประเทศต่าง ๆ ได้แก่ สหราชอาณาจักร (อังกฤษและเวลส์) ซึ่งมีกฎหมายที่กำหนดอำนาจหน้าที่ของตำรวจในการจัดการกับผู้ต้องหาวิกลจริตอย่างชัดเจน พร้อมมาตรการคุ้มครองสิทธิ เช่น การจัดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมการสอบสวน และเกณฑ์การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีอย่างชัดเจน ประเทศออสเตรเลีย รัฐควีนส์แลนด์ ซึ่งมีทั้งกฎหมายและคู่มือปฏิบัติงานของตำรวจที่ครอบคลุมการจัดการกับผู้ต้องหาวิกลจริตและกลุ่มเปราะบางอื่น รวมถึงการคุ้มครองสิทธิผ่านการมีบุคคลเข้าร่วมการสอบสวนและเกณฑ์การประเมินที่ชัดเจน ความสามารถในการต่อสู้คดีที่ชัดเจน สหรัฐอเมริกา มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ที่มีการฝึกอบรมตำรวจอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับ

¹⁶ ระเบียบคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติ ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการในการรายงานผลการตรวจวินิจฉัย การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีและผลการบำบัดรักษาของผู้ป่วยคดี การรายงานผลการบำบัดรักษาและการทำความเข้าใจ พ.ศ. 2564.

¹⁷ อุทยา นาคเจริญ และภาวิณี บุตรแสน, คู่มือโปรแกรมฟื้นฟูความสามารถในการต่อสู้คดีรายบุคคล (Galya Individualized Competency Restoration Program: Galya-ICR) 2565.

¹⁸ *Dusky v. United States*, 362, U.S. 402 (1960).

การจัดการผู้ต้องหาวิกลจริต โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของนายความในการสอบสวนและมีเกณฑ์การประเมินที่ชัดเจนความสามารถในการต่อสู้คดีที่ชัดเจน และประเทศญี่ปุ่น ซึ่งใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ เช่นเดียวกับประเทศไทย มีกระบวนการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาวิกลจริตแตกต่างจากทั้งสามประเทศข้างต้น คือมีการแต่งตั้งผู้แทนในการดำเนินคดี การศึกษาดังกล่าวจะเปรียบเทียบกับบริบทของประเทศไทย โดยครอบคลุมประเด็นสำคัญ ได้แก่ อำนาจหน้าที่ของตำรวจในการจัดการกับผู้ต้องหาวิกลจริต การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาในชั้นสอบสวน และการประเมินความสามารถในการต่อสู้คดี เพื่อเสนอแนวทางในการปรับปรุงหรือพัฒนากฎหมายไทยต่อไป

4.1 สหราชอาณาจักร (อังกฤษและเวลส์)

ในกระบวนการยุติธรรมชั้นสอบสวนของอังกฤษและเวลส์ ผู้ถูกจับกุมและควบคุมตัวทุกคนจะต้องผ่านกระบวนการคัดกรองเบื้องต้นเกี่ยวกับสุขภาพกายและสุขภาพจิต ซึ่งถือเป็นขั้นตอนมาตรฐานของตำรวจที่ดำเนินการโดยตำรวจผู้ควบคุมตัวซึ่งได้รับการฝึกอบรมเฉพาะด้านในการสังเกตอาการป่วยและประเมินความเสี่ยงด้านสุขภาพของผู้ต้องหา กระบวนการนี้ใช้เวลาตั้งแต่ไม่กี่นาทีไปจนถึงประมาณครึ่งชั่วโมง ประกอบด้วยคำถามจำนวน 16 ข้อที่ใช้เพื่อซักถามเกี่ยวกับอาการป่วย และข้อสังเกต 12 ประการที่ตำรวจต้องประเมิน เช่น อาการของโรคหอบหืด เบาหวาน ลมชัก โรคหัวใจ ความผิดปกติของระบบทางเดินอาหาร โรคติดต่อ อาการบาดเจ็บโดยเฉพาะบาดแผลที่ศีรษะ โรคทางจิตเวชที่รุนแรง ภาวะสุขภาพจิตที่ไม่รุนแรง ความบกพร่องทางสติปัญญา การใช้สารเสพติดและอาการนอนยา ความเสี่ยงจากการถอนแอลกอฮอล์ และความคิดฆ่าตัวตาย¹⁹ เมื่อมีเหตุอันควรสงสัยว่าผู้ต้องหาอาจมีสุขภาพจิต เจ้าหน้าที่ตำรวจจะต้องดำเนินการเรียกแพทย์นิติเวช (Force Medical Examiner) หรือพยาบาลจิตเวชชุมชน (Community Psychiatric Nurse) เพื่อทำการตรวจวินิจฉัย และจัดทำรายงานเสนอเจ้าหน้าที่ตำรวจ เพื่อพิจารณาดำเนินการในขั้นต่อไป²⁰

ในกรณีที่ผู้ต้องหาวิกลจริต The Police and Criminal Evidence Act 1984 (PACE) ได้บัญญัติให้ตำรวจต้องส่งตัวผู้ต้องหาไปตรวจสุขภาพจิตก่อนเริ่มกระบวนการสอบสวน เพื่อพิจารณาว่าผู้ต้องหา มีความสามารถในการถูกสอบสวนหรือไม่ หรือจำเป็นต้องได้รับการรักษา หากผู้ต้องหาถูกประเมินว่ามีความสามารถในการต่อสู้คดีได้แล้ว การสอบสวนจึงจะดำเนินต่อไป แต่จะต้องมีผู้ใหญ่ที่เหมาะสม (Appropriate Adult) ร่วมอยู่ในการสอบสวนตลอดกระบวนการ โดยผู้ใหญ่ที่เหมาะสมนี้อาจเป็นญาติ ผู้ปกครอง หรือบุคคลใกล้ชิดที่มีหน้าที่ดูแลผู้ต้องหา หรือบุคคลภายนอกที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไปและไม่ใช่เจ้าหน้าที่ตำรวจ²¹ บทบาทของผู้ใหญ่ที่เหมาะสมคือการให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ และป้องกันมิให้การสอบสวน กระทบกระเทือนต่อสภาพร่างกายหรือจิตใจของผู้ต้องหา ทั้งยังเป็นหลักประกันว่าผู้ต้องหาจะสามารถใช้สิทธิในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่²² อย่างไรก็ตาม หากการเลื่อนการสอบสวนออกไปอาจทำให้เกิดความเสียหาย เช่น เป็นอันตรายต่อพยานหลักฐาน บุคคลอื่น หรือทรัพย์สิน หรือทำให้เกิดการแทรกแซงในคดีได้ เจ้าหน้าที่ระดับ

¹⁹ Iain G. McKinnon and Don Grubin, 'Health screening of people in police custody—evaluation of current police screening procedures in London, UK' (2012) 23 European Journal of Public Health 399, 399.

²⁰ The Mental Health Act (1983), s 1.

²¹ Police and Criminal Evidence Act 1984 (PACE) s 1(7).

²² Police and Criminal Evidence Act 1984 (PACE) s 1(7A).

หัวหน้าขึ้นไปสามารถสั่งให้มีการสอบสวนโดยไม่มีผู้ใหญ่ที่เหมาะสมร่วมได้ แต่ต้องมั่นใจว่าการสอบสวนนั้นจะไม่ส่งผลเสียอย่างมีนัยสำคัญต่อสุขภาพร่างกายหรือจิตใจของผู้ต้องหา²³

สำหรับหลักเกณฑ์ในการประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาที่อาจมีภาวะวิกลจริตนั้น อังกฤษและเวลส์ใช้บรรทัดฐานจากคดี *R v Pritchard* (1836)²⁴ ซึ่งได้วางหลักเกณฑ์ไว้ 5 ประการ และได้รับการยืนยันเพิ่มเติมในคดี *R v Davie* (1853)²⁵ และ *R v M (John)* (2003)²⁶ ว่ายังคงเป็นแนวทางที่ใช้ในปัจจุบัน โดยหลักเกณฑ์ดังกล่าวประกอบด้วย

1. ความสามารถในการแก้ต่าง
2. ความสามารถในการเข้าใจพยานหลักฐาน
3. ความสามารถในการเข้าใจกระบวนการพิจารณาในศาล
4. ความสามารถในการปรึกษาทนายความ
5. ความสามารถในการใช้สิทธิในการโต้แย้งลูกขุน

แม้หลักเกณฑ์เหล่านี้จะพัฒนาขึ้นเพื่อใช้กับการพิจารณาคดีในชั้นศาล แต่ก็ยังมีผลใช้ในการพิจารณาความสามารถของผู้ต้องหาในชั้นสอบสวนด้วย โดยตำรวจต้องพิจารณาว่าผู้ต้องหาให้ความสนใจในคำถามหรือข้อกล่าวหาเพียงใด มีสภาพจิตใจที่ส่งผลกระทบต่อความสามารถในการให้การหรือไม่ และแสดงพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงความผิดปกติทางจิตหรือไม่ หลักเกณฑ์ของพริทชาร์ดจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ตำรวจตัดสินใจได้อย่างเหมาะสมว่าจะดำเนินคดีหรือส่งตัวผู้ต้องหาเข้าสู่กระบวนการบำบัดรักษาต่อไป

4.2 ประเทศออสเตรเลีย รัฐควีนส์แลนด์

ในประเทศออสเตรเลีย รัฐควีนส์แลนด์ ได้มีการกำหนดมาตรการเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความสามารถต่อสู้คดีและมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในชั้นสอบสวน โดยเริ่มต้นจากการนำเครื่องมือคัดกรองสุขภาพจิตที่ใช้ในเรือนจำและทัณฑสถาน เช่น Brief Jail Mental Health Screen (BJMHS) และ Jail Screening Assessment Tool (JSAT) มาปรับใช้กับผู้ต้องหาโดยตำรวจซึ่งเป็นด่านหน้าในการควบคุมตัวผู้ต้องหาที่เพิ่งถูกจับกุมและถูกคุมขังในระยะสั้น ตำรวจของควีนส์แลนด์จึงได้รับการฝึกอบรมเพื่อสามารถสังเกตพฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความผิดปกติทางจิต หรือลักษณะของสภาพที่ก่อให้เกิดความเปราะบางที่ขัดขวางความสามารถในการเข้าใจและตอบคำถาม เช่น หูหนวก หูตึง ตาบอด หรือมีความบกพร่องทางการมองเห็น เมื่อมีข้อสงสัยว่าผู้ต้องหามีอาการป่วยทางจิต ผู้ต้องหาจะถูกส่งตัวไปยังสถานบริการสุขภาพจิตเพื่อทำการประเมินทางจิตเวชโดยผู้เชี่ยวชาญ รวมถึงสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ²⁷

²³ Police and Criminal Evidence Act 1984 (PACE) s 11(15A).

²⁴ *R v Pritchard* [1836] 7 C. & P. 303.

²⁵ *R v Davies* [1853] 3 Car & K 328.

²⁶ *R v M (John)* [2003] EWCA Crim 3452.

²⁷ Gennady N. Baksheev and others, 'Identification of mental illness in police cells: a comparison of police process, the Brief Jail Mental Health Screen and the Jail Screening Assessment Tool' (2012) 18 *Psychology, Crime & Law* 529, 529-531.

การดำเนินงานของตำรวจในรัฐควีนส์แลนด์นั้นอยู่ภายใต้แนวทางที่กำหนดไว้ใน Operational Procedures Manual ซึ่งเน้นถึงความจำเป็นในการประเมินว่าบุคคลที่ตำรวจติดต่อด้วยมีความเปราะบางหรือไม่ โดยพิจารณาจากความสามารถในการดูแลผลประโยชน์ของตนเอง ความสามารถในการเข้าใจคำถามและสื่อสารคำตอบ ความสามารถในการเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้นกับตนเองและตระหนักถึงคำถาม และความสามารถในการตระหนักถึงผลที่อาจตามมาจากการให้ปากคำ ตลอดจนมีความเข้าใจสิทธิของตนตามกฎหมายอย่างเพียงพอ²⁸ โดยกฎหมายที่ให้การคุ้มครองผู้ต้องหาในกลุ่มนี้คือ The Police Powers and Responsibilities Act 2000 (QLD) ซึ่งกำหนดแนวทางพิเศษเกี่ยวกับการสอบปากคำผู้ต้องหาที่มีความสามารถบกพร่องซึ่งรวมถึงผู้ต้องหาที่เป็นผู้พิการ หากเจ้าหน้าที่ตำรวจสงสัยว่าผู้ต้องหาเป็นบุคคลที่มีความสามารถบกพร่อง ผู้ต้องหาจะไม่สามารถสอบปากคำได้โดยลำพัง เว้นแต่จะมีผู้ให้การสนับสนุน (support person) อยู่ด้วยในขณะที่ถูกถามปากคำ²⁹ โดยบุคคลดังกล่าวอาจเป็นผู้ปกครองหรือผู้ใหญ่ที่ไว้วางใจซึ่งให้การสนับสนุนโดยการดูแลและจัดการผลประโยชน์ของบุคคลนั้น³⁰

นอกเหนือจาก The Police Powers and Responsibilities Act 2000 (QLD) ที่บัญญัติมาตรการเฉพาะเกี่ยวกับการสอบปากคำผู้ต้องหาที่มีความสามารถบกพร่องแล้ว คู่มือปฏิบัติงานของตำรวจควีนส์แลนด์ (Operational Procedures Manual) ยังกำหนดให้เจ้าหน้าที่ตำรวจควีนส์แลนด์ต้องสอบปากคำบุคคลกลุ่มซึ่งนับเป็นกลุ่มเปราะบาง ได้แก่ เด็กและเยาวชน ชาวพื้นเมืองและชาวเกาะช่องแคบทอร์เรส เนื่องจากส่วนใหญ่มีความเข้าใจภาษาอังกฤษที่ไม่ดีหรือจำกัด บุคคลที่ป่วยทางจิตหรือมีความผิดปกติทางจิต และบุคคลที่มีความบกพร่องด้านพัฒนาการ บุคคลที่ภูมิหลังไม่พูดภาษาอังกฤษ หรือบุคคลที่ภาษาแรกไม่ใช่ภาษาอังกฤษ บุคคลอื่นที่ไม่สามารถสื่อสารกับตำรวจได้อย่างเหมาะสมด้วยเหตุผลของความพิการบางประการ เช่น ผู้ที่มีความบกพร่องทางการมองเห็นหรือทางการได้ยินอย่างรุนแรง บุคคลที่ไม่สามารถพูดได้และอื่น ๆ³¹ โดยจะต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และหากไม่มีข้อกำหนดโดยเฉพาะ เจ้าหน้าที่ตำรวจจะต้องขดเขยข้อจำกัดเหล่านั้นด้วยการจัดหาล่าม บุคคลที่อิสระ หรือปรับเปลี่ยนลักษณะของคำถามให้เหมาะสมกับบริบทของบุคคลนั้น ๆ³² ทั้งนี้ การมีอยู่ของผู้ให้การสนับสนุนหรือบุคคลที่อิสระไม่เพียงแต่เพื่อให้ความช่วยเหลือด้านการสื่อสารเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่คุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาโดยไม่เข้าไปมีบทบาทในการชี้้นำคำตอบของผู้ต้องหาแต่อย่างใด³³ หากเจ้าหน้าที่ไม่จัดหา support person ให้ตามที่กำหนด ข้อมูลจากการสอบปากคำอาจไม่สามารถใช้เป็นพยานหลักฐานได้ และอาจนำไปสู่การดำเนินการทางวินัยกับตำรวจผู้สอบสวน³⁴

²⁸ Queensland Police Service, Operational Procedures Manual 2024 <<https://www.police.qld.gov.au/qps-corporate-documents/operational-policies/operational-procedures-manual>> สืบค้นวันที่ 5 พฤษภาคม 2567.

²⁹ The Public Advocate, Adults with cognitive disability in the Queensland criminal justice system 2024 <https://www.justice.qld.gov.au/_data/assets/pdf_file/0007/797659/criminal-justice-policing-paper-final.pdf> สืบค้นวันที่ 17 พฤศจิกายน 2567.

³⁰ Police Powers and Responsibilities Act 2000 (QLD) Schedule 6.

³¹ Queensland Police Service (n 28).

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

สำหรับหลักเกณฑ์ในการประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีในรัฐควีนส์แลนด์นั้น มีพื้นฐานมาจากคำพิพากษาในคดี *R v. Presser* (1958)³⁵ ซึ่งกำหนดเกณฑ์ไว้ 6 ประการ ได้แก่

1. ความสามารถการเข้าใจข้อกล่าวหา
2. ความสามารถในการรับสารภาพและการใช้สิทธิโต้แย้ง
3. ความเข้าใจในกระบวนการดำเนินคดี
4. ความสามารถในการติดตามกระบวนการดำเนินคดี
5. ความสามารถในการเข้าใจผลกระทบของหลักฐาน และสามารถแก้ต่างหรือตอบโต้ข้อกล่าวหาได้ รวมทั้งความสามารถในการแนะนำทนายความได้
6. มีความสามารถเพียงพอที่จะสามารถตัดสินใจได้ว่าจะพึงกลยุทธ์แก้ต่างใด และแจ้งให้ศาลและทนายความทราบ

หากผู้ต้องหาได้รับการประเมินว่าไม่สามารถต่อสู้คดีได้อย่างถาวรการดำเนินคดีอาญาจะยุติลง แต่หากได้รับการประเมินว่าไม่สามารถต่อสู้คดีได้เป็นการชั่วคราวการดำเนินคดีอาญาจะถูกระงับและผู้ต้องหาต้องถูกควบคุมตัวในสถานบริการสุขภาพจิตจนกว่าจะสามารถกลับเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้ หากผู้ต้องหา ยังคงไม่สามารถต่อสู้คดีได้เป็นระยะเวลาหนึ่ง ในคดีความผิดที่มีโทษจำคุกสูงสุดให้ตลอดชีวิตมีระยะเวลา 7 ปี ในคดีความผิดอื่น ๆ ทั้งหมดมีระยะเวลา 3 ปี การดำเนินคดีอาญาจะยุติลง³⁶

4.3 สหรัฐอเมริกา มลรัฐแคลิฟอร์เนีย

ในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา การจัดการกับบุคคลที่มีปัญหาสุขภาพจิตหรือมีอาการวิกลจริตโดยตำรวจจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสถานะของบุคคลนั้นว่าเป็นผู้ป่วยทั่วไป หรือเป็นผู้ต้องหาในคดีอาญา หากตำรวจมีเหตุอันควรเชื่อว่าบุคคลใดมีอาการวิกลจริตจนเสี่ยงต่อการทำร้ายตนเอง ผู้อื่น หรือไม่สามารถดูแลตนเองได้ ตำรวจสามารถควบคุมตัวบุคคลนั้นไปยังสถานพยาบาลจิตเวชเพื่อการประเมินและรักษาเบื้องต้นได้เป็นเวลา 72 ชั่วโมง โดยไม่ถือว่าเป็นการจับกุมตามกฎหมายอาญา³⁷ หากบุคคลนั้นเป็นผู้กระทำความผิดหรือผู้ต้องหา ตำรวจสามารถนำตัวส่งสถานพยาบาลจิตเวชเพื่อรับการประเมินความสามารถในการเข้าใจข้อกล่าวหาและการเข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดีได้หรือไม่ (Competency Evaluation) และหากพบว่ามีอาการรุนแรงจนเสี่ยงต่อการทำร้ายตนเองหรือผู้อื่น ตำรวจสามารถยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อขอออกคำสั่งบังคับการรักษาได้ ตามที่บัญญัติไว้ใน Welfare and Institutions Code มาตรา 5332 และ 5334³⁸

ทั้งนี้ ในการปฏิบัติงานของตำรวจแคลิฟอร์เนียจะต้องได้รับการฝึกอบรมผ่านหลักสูตร Crisis Intervention Training (CIT) ซึ่งออกแบบมาเพื่อช่วยให้ตำรวจสามารถรับมือกับสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ

³⁵ *R v. Presser* [1958] VR 45.

³⁶ Queensland Government, Seeking answers, being heard - a resource guide for the victims of mentally ill offenders 2009 <https://www.health.qld.gov.au/_data/assets/pdf_file/0016/144250/resource_guide.pdf> สืบค้นวันที่ 5 พฤษภาคม 2565.

³⁷ Welfare and Institutions Code § 5150.

³⁸ Welfare and Institutions Code § 5332 and § 5334.

บุคคลที่มีปัญหาทางจิตอย่างมีประสิทธิภาพ³⁹ โดยตำรวจจะประเมินจากข้อมูล 3 แหล่ง ได้แก่ ข้อมูลจากการแจ้งเหตุก่อนถึงที่เกิดเหตุ ข้อมูลจากการสื่อสารกับบุคคล และข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรม เช่น การพูดจาไม่ต่อเนื่อง การตอบสนองที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ หรือพฤติกรรมที่แสดงถึงความวิตกกังวล หรือความหวาดระแวงโดยไม่มีเหตุผลชัดเจน⁴⁰ บางกรณีตำรวจปรึกษาหรือขอความช่วยเหลือจากทีมวิกฤต (Crisis Teams) หรือผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิตเข้ามาช่วยประเมินสุขภาพจิต หรือประสานงานกับศูนย์รับผู้ป่วยจิตเวชในชุมชนเพื่อทำการประเมินอาการทางจิต⁴¹

เมื่อมีการดำเนินคดีกับผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริต แม้กฎหมายของมลรัฐแคลิฟอร์เนียจะไม่มีข้อกำหนดเฉพาะให้มีบุคคลอิสระเข้าร่วมในกระบวนการสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริต เช่นเดียวกับที่กำหนดไว้ในสหราชอาณาจักรหรือรัฐควีนส์แลนด์ ประเทศออสเตรเลีย แต่กฎหมายของมลรัฐแคลิฟอร์เนียให้ความสำคัญกับสิทธิของผู้ต้องหาในการมีทนายความอยู่ในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะตามบทแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญสหรัฐฯ มาตรา 6 (Sixth Amendment) ซึ่งรับรองสิทธิในการมีทนายความและการที่ตำรวจต้องแจ้งสิทธิตามกวมิแรนดา (The Miranda rules) ให้ผู้ต้องหาทราบทุกครั้งที่มีการจับกุม⁴² เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ต้องหาให้การที่อาจเป็นผลเสียของตนเอง และทราบถึงสิทธิของตนที่สามารถมีทนายความเข้าร่วมในการสอบสวนคดีได้ ในมลรัฐแคลิฟอร์เนียจึงมุ่งเน้นให้การปกป้องสิทธิของบุคคลที่มีภาวะวิกลจริตผ่านบทบาทของทนายความ โดยไม่มีอนุญาตให้บุคคลอิสระอื่น ๆ นอกเหนือจากทนายความเข้าร่วมการสอบสวนคดีอาญา⁴³

ในด้านหลักเกณฑ์การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดี กฎหมายของมลรัฐแคลิฟอร์เนียมาจากคดี *Dusky v. United States* (1960)⁴⁴ ต่อมาคือคดี *Godinez v. Moran* (1993)⁴⁵ และคดี *Indiana v. Edwards* (2008)⁴⁶ ที่ศาลฎีกาของสหรัฐอเมริกาเพิ่มเติมหลักเกณฑ์กำหนดความสามารถในการต่อสู้คดีเพิ่มขึ้นจากคดีของ *Dusky* เป็นหลักเกณฑ์ 4 ประการ ได้แก่

1. ความสามารถที่จะปรึกษาหารือกับทนายความในระดับความเข้าใจที่สมเหตุสมผล
2. ความเข้าใจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการดำเนินคดี
3. ความสามารถในการรับสารภาพ

³⁹ A Publication of CIT International, Crisis Intervention Team (CIT) Program: A Best Practice Guide for Transforming Community Responses to Mental Health Crises 2019 <<https://www.citinternational.org/bestpracticeguide>> สืบค้นวันที่ 3 ธันวาคม 2567.

⁴⁰ Casey Bohman and others, 'How police Officers Assess for Mental Illnesses' (2018) 13 Vict Offender 1077, 1081-1082.

⁴¹ A Publication of CIT International (n 29).

⁴² โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 'บัญญัติว่าด้วยสิทธิพื้นฐานของพลเมือง', สารานุกรมประวัติศาสตร์สากล: สหรัฐอเมริกา (เล่ม 3 อักษร E-G, ราชบัณฑิตยสถาน 2538) 121-126.

⁴³ Rodney J. Uphof, 'Role of the Criminal Defense Lawyer in Representing the Mentally Impaired Defendant: Zealous Advocate or Officer of the Court' (1988) 65 Wisconsin law review 65, 68-73.

⁴⁴ *Dusky v. United States*, 362 U.S. 402 (1960).

⁴⁵ *Godinez v. Moran*, 509 U.S. 389 (1993).

⁴⁶ *Indiana v. Edwards*, 554 U.S. 164 (2008).

4. ความสามารถในการสลະสิทธิที่จะมีหนายความ

นอกจากนี้ ในกฎหมายของมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ตาม California Penal Code มาตรา 1367 กล่าวถึงความสามารถของผู้ต้องหาในการเข้ารับการพิจารณาคดี โดยระบุว่าผู้ต้องหาที่ไม่สามารถเข้าใจลักษณะของการพิจารณาคดีหรือไม่สามารถช่วยเหลือหนายของตนในการต่อสู้คดีได้เนื่องจากภาวะวิกลจริต ไม่สามารถถูกนำตัวขึ้นศาลได้จนกว่าจะได้รับการรักษาหรือฟื้นฟูความสามารถในการเข้าใจ⁴⁷ ถึงแม้ว่ากฎหมายดังกล่าวจะไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับกระบวนการสอบสวนของตำรวจ แต่มีความเชื่อมโยงทางอ้อมในเรื่องการประเมินความสามารถทางจิตของผู้ต้องหาในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการยุติธรรม หากในระหว่างการสอบสวน ตำรวจพบว่าผู้ต้องหาอาจมีภาวะวิกลจริตหรือไม่สามารถเข้าใจการดำเนินการทางกฎหมาย เช่น การให้ปากคำหรือไม่เข้าใจสิทธิของตน ตำรวจอาจต้องแจ้งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการประเมินสภาพจิตใจของผู้ต้องหา กฎหมายนี้ช่วยให้มั่นใจว่าในกรณีที่ผู้ต้องหาไม่สามารถเข้าใจหรือช่วยเหลือในกระบวนการทางกฎหมาย ตำรวจและศาลต้องระงับการดำเนินคดีจนกว่าจะมีการประเมินและรักษาที่เหมาะสม

4.4 ประเทศญี่ปุ่น

เจ้าหน้าที่ตำรวจมีบทบาทสำคัญในการเบี่ยงเบนผู้กระทำคามผิดจากกระบวนการยุติธรรมไปสู่การรักษาพยาบาลสำหรับผู้กระทำคามผิดที่มีความวิกลจริต ตำรวจต้องตัดสินใจว่าจะจับกุม หรือนำเข้าสู่ระบบการรักษาสุขภาพจิต ในประเทศญี่ปุ่นตำรวจต้องให้การดูแลคุ้มครองทันที ย้ายและกักตัวบุคคลไปยังสถานี่ตำรวจหรือสถานี่ปลอดภัยอื่น เพื่อวัตถุประสงค์ด้านความปลอดภัยสาธารณะ แก่บุคคลที่มีความเสี่ยงที่จะทำร้ายตนเองหรือผู้อื่นเนื่องจากการป่วยทางจิตหรือเมาสุรารอย่างหนัก ตาม The Police Duties Execution Act ซึ่งตำรวจมักจะส่งต่อบุคคลดังกล่าวไปยังศูนย์สาธารณสุขตามกฎหมายสุขภาพจิตและสวัสดิการ The Mental Health and Welfare Act จากนั้นศูนย์สาธารณสุขจะให้จิตแพทย์ตรวจวินิจฉัยว่าบุคคลนั้นมีความเสี่ยงที่จะทำร้ายตนเองหรือผู้อื่นเนื่องจากความผิดปกติทางจิตหรือไม่ หากผลเป็นบวก บุคคลนั้นจะได้รับการรักษาในโรงพยาบาลตามคำสั่งของผูว่าราชการที่เรียกว่าการรักษาในโรงพยาบาลโดยไม่สมัครใจ⁴⁸

การใช้ดุลยพินิจของตำรวจในการสังเกตพฤติกรรมของบุคคลเพื่อประเมินว่ามีอาการทางจิตหรือไม่ อาจต้องใช้การสังเกตจากพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความก้าวร้าวสถานการณ์ที่อาจจะเป็นอันตรายต่อตนเองหรือผู้อื่น⁴⁹ การส่งให้แพทย์ตรวจถึงความวิกลจริตจึงขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของผู้วิกลจริตที่แสดงออกและตำรวจสามารถสังเกตเห็นได้ หน้าที่ในการระบุความต้องการการรักษาและส่งต่อผู้วิกลจริต หรือตัดสินใจว่าพฤติกรรมของผู้วิกลจริตเป็นปัญหาหลักและต้องถูกจับกุมนี้ของตำรวจนี้ เจ้าหน้าที่ตำรวจจึงต้องได้รับการฝึกอบรมความรู้ด้านสุขภาพจิตเพื่อการตัดสินใจดังกล่าว⁵⁰

กรณีที่ต้องดำเนินคดีกับผู้ต้องหา ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 28 กำหนดให้ผู้แทนโดยชอบธรรมจะต้องเป็นผู้แทนในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมของผู้ต้องหาที่บกพร่อง

⁴⁷ California Penal Code § 1367.

⁴⁸ Akihiro Shiina and others, 'Police officers' perception of mentally disordered people: a national survey in Japan' (2024) 35 The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology 1, 2-3.

⁴⁹ Act on Mental Health and Welfare for Persons with Mental Disorder or Disabilities s 22 and s 23.

⁵⁰ Akihiro Shiina and others (n 48).

ทางจิตหรือเป็นผู้วิกลจริต⁵¹ หากผู้ต้องหาดังกล่าวไม่มีผู้แทนโดยชอบธรรม ให้ศาลตั้งผู้แทนพิเศษตามคำขอของพนักงานอัยการให้ตั้งผู้แทนพิเศษได้ และหากผู้ต้องหาไม่มีผู้แทนโดยชอบธรรม ให้ศาลตั้งผู้แทนพิเศษตามคำขอของพนักงานอัยการ ดำรวจสอบสวน ผู้มีส่วนได้เสีย ให้ตั้งผู้แทนพิเศษได้ ผู้แทนพิเศษจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนจนกว่าบุคคลอื่นจะสามารถเป็นตัวแทนของผู้ต้องหา หรือเมื่อผู้ต้องหาสามารถดำเนินการตามกระบวนการพิจารณาได้เอง⁵²

เดิมในยุคโทกูงาวะ ประเทศญี่ปุ่นอนุญาตให้กักขังญาติ บุคคลในครอบครัวที่ป่วยทางจิตไว้ในห้องส่วนตัวที่บ้าน หากญาติที่ป่วยทางจิตได้ก่ออาชญากรรมร้ายแรง เช่น การฆาตกรรม ทางครอบครัวจะได้รับคำสั่งให้กักขังเขาไว้ในห้องขังในบ้าน ต่อมาเมื่อมีการประกาศรัฐธรรมนูญและมีการใช้วิธีพิจารณาคดีของศาลแบบตะวันตกสำหรับคดีอาญา สิทธิของผู้ป่วยทางจิตได้รับความคุ้มครอง ในปี ค.ศ. 1900 กฎหมายที่เรียกว่า Seishin-byosha Kango Ho (พระราชบัญญัติการคุมขังและคุ้มครองผู้ป่วยทางจิต) ได้มีการประกาศใช้และยังคงยึดถือการกักขังผู้ป่วยทางจิตแบบดั้งเดิมไว้ในห้องขังที่บ้านตามธรรมเนียม หัวหน้าครอบครัวจะต้องรับผิดชอบกับพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวอย่างมาก และอาจจะต้องถูกลงโทษอย่างรุนแรงจากการกระทำความผิดอาญาของสมาชิกในครอบครัวที่มีความผิดปกติทางจิต⁵³ จึงเห็นได้ว่ากฎหมายของประเทศญี่ปุ่นมุ่งรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมมากกว่าสิทธิของผู้มีความผิดปกติทางจิต โดยมีการให้สมาชิกในครอบครัวมีส่วนในการจัดการดูแลรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวที่มีความผิดปกติทางจิตมาตั้งแต่ในอดีต และมีผลต่อมายังกฎหมายของประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบันที่ให้ผู้แทนโดยชอบธรรมเป็นผู้แทนในการดำเนินการทางกระบวนการยุติธรรม

ส่วนการประเมินความสามารถในการต่อสู้คดี ประเทศญี่ปุ่นมีความแตกต่างจากประเทศอื่น ๆ ทั้งสามประเทศดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยแพทย์จะได้ทำการตรวจวินิจฉัยความผิดปกติทางจิตและความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหา เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจพบบุคคลที่อยู่ในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งมีความเสี่ยงที่จะทำร้ายตนเองหรือผู้อื่น เนื่องมาจากความผิดปกติทางจิตหรือความพิการของบุคคลนั้น โดยพิจารณาจากพฤติกรรมที่ผิดปกติของบุคคลนั้นหรือสถานการณ์แวดล้อมอื่น ๆ เจ้าหน้าที่ตำรวจผู้นั้นต้องรายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดทันที โดยผ่านหัวหน้าสถานีอนามัยที่ใกล้ที่สุด⁵⁴ จากนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดจะต้องให้แพทย์ทำการตรวจบุคคลดังกล่าว⁵⁵ เมื่อแพทย์ทำการตรวจแล้วจะมีหน้าที่ต้องพิจารณาว่ามีความจำเป็นต้องให้ผู้ป่วยเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลต่อไปหรือไม่ โดยมีได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ประเมินความสามารถในการต่อสู้คดี หรือหลักในการระบุว่าผู้ป่วยนั้นจำเป็นต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลเนื่องจากอาศัยการวินิจฉัยโดยแพทย์เป็นหลัก จึงมีลักษณะเป็นการประเมินเฉพาะรายกรณีไป⁵⁶

⁵¹ Code of Criminal Procedure s 28.

⁵² Code of Criminal Procedure s 29.

⁵³ Etsuro Totsuka, 'The history of Japanese psychiatry and the rights of mental patients' (1990) 14 Psychiatric Bulletin 193, 193-194.

⁵⁴ Act on Mental Health and Welfare for Persons with Mental Disorders art 23.

⁵⁵ Act on Mental Health and Welfare for Persons with Mental Disorders art 18.

⁵⁶ Act on Mental Health and Welfare for Persons with Mental Disorders art 19-4.

5. วิเคราะห์ปัญหาการคุ้มครองสิทธิของผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นสอบสวนของประเทศไทยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ

การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเป็นเรื่องสำคัญที่หลายประเทศให้ความสนใจ โดยเฉพาะในชั้นสอบสวนและการประเมินความสามารถในการต่อสู้คดี เพื่อให้ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตได้รับการคุ้มครองสิทธิโดยมีมาตรการสอบสวนคดีที่เหมาะสม ผู้เขียนจึงได้วิเคราะห์และเปรียบเทียบการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตตามกฎหมายไทยและกฎหมายประเทศ และเสนอแนวทางที่สามารถปรับใช้กับกฎหมายไทย ดังนี้

5.1 ปัญหาการตรวจสอบผู้ต้องหาที่อาจเป็นผู้วิกลจริต

การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตยังไม่อาจดำเนินการได้อย่างเหมาะสม หากตำรวจหรือพนักงานสอบสวนไม่สามารถรับรู้หรือสงสัยได้ว่าผู้ต้องหาที่มีภาวะวิกลจริต การใช้มาตรการคุ้มครองจึงมีข้อจำกัดตั้งแต่แรกเริ่ม เพราะเจ้าหน้าที่ขาดความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมผิดปกติ อาการทางจิต หรือทักษะการสังเกตและสัมภาษณ์เพื่อประเมินภาวะดังกล่าว หากไม่มีการพัฒนาศักยภาพของเจ้าหน้าที่เพื่อให้สามารถประเมินเบื้องต้นได้ ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตก็จะไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิอย่างเหมาะสมตามกฎหมาย และหากไม่มีการส่งตัวให้แพทย์ตรวจวินิจฉัยต่อไป ก็ไม่สามารถเปิดทางสู่การใช้มาตรการคุ้มครองในขั้นตอนต่อมาได้อย่างแท้จริง จากรายงานผลการดำเนินงาน สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 - 2564 พบว่า จำนวนผู้ป่วยนิติจิตเวชหรือผู้ป่วยที่อยู่ระหว่างการสอบสวน การไต่สวนมูลฟ้อง หรือการพิจารณาคดี ซึ่งพนักงานสอบสวนหรือศาลได้สั่งให้ได้รับการตรวจรักษาหรือบำบัด หรือกรณีศาลสั่งให้บำบัดหลังจากที่ศาลมีคำพิพากษาแล้วนั้นมีจำนวนไม่มากนัก ในขณะที่แต่ละปีผู้วิกลจริตมีจำนวนมากขึ้น⁵⁷ จากการศึกษากฎหมายต่างประเทศในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริต ตำรวจหรือพนักงานสอบสวนแต่ละประเทศมีการรับรู้หรือตรวจสอบเบื้องต้นว่าผู้ต้องหานั้นเป็นบุคคลปกติ หรือเป็นผู้วิกลจริต ดังนี้

สหราชอาณาจักร (อังกฤษและเวลส์) จะมีการคัดกรองผู้ถูกจับกุมหรือควบคุมตัวทุกคนทั้งด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต โดยตำรวจผู้ควบคุมตัวจะต้องผ่านการอบรมการคัดกรองอาการป่วยและความเสี่ยงด้านสุขภาพมาแล้ว กระบวนการคัดกรองดังกล่าวจะมีการคัดกรองด้วยคำถามเกี่ยวกับอาการป่วยต่าง ๆ และใช้การสังเกตเพื่อประเมินอาการป่วยทางกายและจิตใจ เมื่อมีข้อสงสัยว่าผู้ต้องหาอาจมีอาการป่วยทางจิต ตำรวจจะต้องเรียกแพทย์นิติเวช (Force Medical Examiner หรือ Forensic Medical Examiner) หรือพยาบาลจิตเวชชุมชน (Community Psychiatric Nurse) ให้ตรวจผู้ต้องหาและรายงานกลับมายังตำรวจ

ประเทศออสเตรเลีย รัฐควีนส์แลนด์ มีการใช้แบบคัดกรองในการประเมินปัญหาสุขภาพจิตของผู้ต้องหาซึ่งอยู่ในความควบคุมของตำรวจ โดยตำรวจจะได้รับการฝึกอบรมให้ทำการประเมินอาการป่วยทางจิต รวมถึงตำรวจจะสังเกตจากพฤติกรรมของผู้ต้องหาที่มีการแสดงออกมา ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความผิดปกติทางจิต หรือลักษณะของสภาพที่ก่อให้เกิดความประหลาดที่ขัดขวางความสามารถในการเข้าใจและตอบคำถาม เมื่อมีข้อสงสัยว่าผู้ต้องหามีอาการป่วยทางจิต ผู้ต้องหาจะถูกส่งตัวไปยังสถานบริการสุขภาพจิตเพื่อทำการประเมินทางจิตเวชโดยผู้เชี่ยวชาญ

⁵⁷ เลขาธิการคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติ, 'รายงานผลการดำเนินงานสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2564 (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติ กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข 2564) <<https://omhc.dmh.go.th/structure/reds22asp>> สืบค้นวันที่ 15 มีนาคม 2565.

สหรัฐอเมริกา มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ตำรวจแคลิฟอร์เนียจะได้รับการฝึกอบรม Crisis Intervention Training (CIT) ซึ่งเป็นหลักสูตรการฝึกอบรมที่ออกแบบมาเพื่อช่วยเจ้าหน้าที่ตำรวจโดยเฉพาะสายตรวจในการจัดการกับสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่มีปัญหาทางจิต บางกรณีตำรวจปรึกษาหรือขอความช่วยเหลือจากทีมวิกฤต (Crisis Teams) หรือผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิตเข้ามาช่วยประเมินสุขภาพจิตหรือประสานงานกับศูนย์รับผู้ป่วยจิตเวชในชุมชนเพื่อทำการประเมินอาการทางจิต

ประเทศญี่ปุ่น ตำรวจใช้การสังเกตพฤติกรรมของบุคคลเพื่อประเมินว่ามีอาการทางจิตหรือไม่ โดยปกติจะสังเกตจากพฤติกรรมที่มีการแสดงออกชัดเจน เช่น พฤติกรรมก้าวร้าว รุนแรง มีความเสี่ยงที่จะทำร้ายตนเองหรือผู้อื่น หรือเมาสุราอย่างหนัก และส่งต่อไปยังไปยังศูนย์สาธารณสุขเพื่อให้จิตแพทย์ตรวจวินิจฉัยว่าบุคคลนั้นมีความเสี่ยงที่จะทำร้ายตนเองหรือผู้อื่นเนื่องจากความผิดปกติทางจิตหรือไม่

สำหรับประเทศไทย กำหนดให้พนักงานสอบสวนสั่งให้แพทย์ตรวจผู้ต้องหา หากพนักงานสอบสวนมีเหตุอันควรเชื่อว่าผู้ต้องหานั้นเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 วรรคหนึ่ง แต่ยังไม่พบว่าตำรวจและพนักงานสอบสวนของไทยได้รับการฝึกอบรมให้มีความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมที่ผิดปกติ อาการทางจิต อย่างเป็นระบบดังเช่นสหรัฐอเมริกา มลรัฐแคลิฟอร์เนีย และยังไม่มีการใช้แบบคัดกรองเพื่อช่วยในการตรวจสอบและระบุผู้ต้องหาที่อาจมีภาวะวิกลจริตดังเช่นสหราชอาณาจักร (อังกฤษและเวลส์) และประเทศออสเตรเลีย รัฐควีนส์แลนด์

อย่างไรก็ตาม การนำแบบคัดกรองจากต่างประเทศมาใช้ทันทีอาจยังไม่เหมาะสม เนื่องจากมีความแตกต่างในด้านบริบททางสังคม วัฒนธรรม ระบบสุขภาพจิต และกระบวนการยุติธรรม ผู้เขียนจึงเห็นว่ายังไม่ควรเร่งรัดในการนำแบบคัดกรองจากต่างประเทศมาใช้กับประเทศไทยในเวลานี้ แต่ควรเน้นไปที่การพัฒนาศักยภาพของเจ้าหน้าที่ให้สามารถรับรู้เบื้องต้นถึงความผิดปกติทางจิตของผู้ต้องหา และสามารถประสานงานกับบุคลากรด้านสุขภาพจิตได้อย่างทันท่วงที เพื่อเป็นการวางรากฐานที่มั่นคงในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอย่างแท้จริง

5.2 ปัญหาการจัดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมในการสอบสวนเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตระหว่างถูกสอบสวน

ในกระบวนการสอบสวนคดีอาญา ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตแม้จะมีความสามารถในการต่อสู้คดี แต่ก็มีข้อจำกัดในด้านการตัดสินใจและการปกป้องสิทธิของตนเอง การไม่มีบุคคลอื่นเข้าร่วมในการสอบสวน อาจทำให้ผู้ต้องหาเสี่ยงต่อการถูกจู่ใจ ชูเชิญ หลอกลวง หรือถูกกระทำโดยมิชอบระหว่างสอบสวน ซึ่งกระทบต่อสิทธิในการต่อสู้คดีอย่างเต็มที่ของผู้ต้องหา นอกจากนี้ ยังส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานที่ได้จากการสอบสวน ไม่ว่าจะเป็นคำให้การของผู้ต้องหาหรือพยานหลักฐานอื่น ๆ เพราะขาดหลักประกันว่าพยานหลักฐานดังกล่าวเกิดขึ้นโดยชอบด้วยกฎหมายและสามารถใช้พิสูจน์ความผิดหรือความบริสุทธิ์ของผู้ต้องหาได้อย่างแท้จริง ซึ่งการจัดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมในการสอบสวนเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาซึ่งเป็นกลุ่มเปราะบางนั้นมีใช้เรื่องใหม่ในกฎหมายไทย ในกรณีผู้ต้องหาซึ่งเป็นเด็กกฎหมายไทยก็มีการจัดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมในการสอบสวนเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา⁵⁸ ซึ่งจากการศึกษากฎหมายต่างประเทศแต่ละประเทศมีการจัดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมในการสอบสวนคดีซึ่งผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริต ดังนี้

⁵⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 133 ทวิ.

สหราชอาณาจักร (อังกฤษและเวลส์) ผู้ต้องหาที่มีความสามารถในการต่อสู้คดีได้ จะถูกดำเนินการสอบสวนคดีต่อไปโดยต้องมีผู้ใหญ่ที่เหมาะสม (Appropriate Adult) จะเข้าร่วมในการสอบสวน⁵⁹ ซึ่งได้แก่ ญาติ ผู้ปกครอง หรือบุคคลอื่นที่รับผิดชอบในการดูแลผู้วิกลจริต คนรู้จักหรือผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้วิกลจริต กรณีไม่มีบุคคลดังกล่าวเลยบุคคลที่มีอายุมากกว่า 18 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปสามารถเป็นผู้ใหญ่ที่เหมาะสมได้ซึ่งต้องไม่ใช่เจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยมีบทบาทเพื่อป้องกันคุ้มครองสิทธิ ให้คำแนะนำ ช่วยเหลือผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในระหว่างถูกสอบสวนให้สามารถดำเนินการสอบสวนไปได้โดยไม่เป็นอันตรายแก่กายและจิตใจของผู้ต้องหา รวมทั้งเป็นหลักประกันว่าผู้วิกลจริตจะได้รับความคุ้มครองจากผู้ใหญ่ที่เหมาะสมให้สามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่

ประเทศออสเตรเลีย รัฐควีนส์แลนด์ ถือว่าผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตเป็นบุคคลที่มีความบกพร่องในการดูแลหรือจัดการผลประโยชน์ของตนเองเนื่องจากความผิดปกติ หรือการเจ็บป่วยทางจิตใจ ซึ่งกฎหมายกำหนดให้ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตจะต้องมีผู้ให้การสนับสนุนต้องอยู่ด้วยในระหว่างถูกสอบสวน ตำรวจควีนส์แลนด์ต้องจัดให้มีบุคคลที่เป็นอิสระ เข้าร่วมการสอบสวนเมื่อผู้ต้องหาซึ่งเป็นผู้เปราะบาง หรือมีความพิการ หรือความต้องการทางวัฒนธรรม เพื่อขจัดสภาพหรือสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความเปราะบาง ความพิการ หรือความต้องการทางวัฒนธรรม ให้เกิดความเท่าเทียมกันและสามารถต่อสู้ได้อย่างเต็มที่

ประเทศสหรัฐอเมริกา มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ไม่มีกฎหมายที่กำหนดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมการสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตอย่างเช่นสหราชอาณาจักร และรัฐควีนส์แลนด์ ประเทศออสเตรเลีย แต่เน้นย้ำถึงสิทธิของผู้ต้องหาที่จะมีทนายความในระหว่างถูกสอบสวน และตามบทแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ มาตรา 6 (Sixth Amendment) รับประกันสิทธิของผู้ต้องหาในการมีทนายความในทุกขั้นตอนของกระบวนการพิจารณาคดี การมีทนายความช่วยจะทำให้แน่ใจว่าผู้ต้องหาจะได้รับการปกป้องสิทธิอย่างเหมาะสม และกระบวนการสอบสวนและพิจารณาคดีจะเป็นไปตามหลักความยุติธรรม เพื่อไม่ให้เกิดการละเมิดสิทธิของผู้วิกลจริต

ประเทศญี่ปุ่นนั้นมีมาตรการคุ้มครองสิทธิผู้วิกลจริตในการดำเนินกระบวนการพิจารณาในชั้นสอบสวนแตกต่างไปจากประเทศอื่น คือการตั้งผู้แทนโดยชอบธรรมให้เป็นผู้แทนในการดำเนินการทางกระบวนการยุติธรรมแทนผู้ต้องหาเพื่อขจัดปัญหาเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาซึ่งเป็นผู้วิกลจริต การดำเนินคดีอาญากับผู้วิกลจริตในญี่ปุ่นจึงไม่ได้คำนึงถึงความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้วิกลจริต เพราะสามารถขจัดปัญหาดังกล่าวโดยมีผู้แทนในการดำเนินคดี ซึ่งโดยปกติแล้วต้องแต่งตั้งจากบุคคลในครอบครัวของผู้วิกลจริตนั้น เช่น บิดา มารดา สามี ภริยา พี่ชาย น้องสาว เป็นต้น

ผู้เขียนมีความเห็นว่า กฎหมายไทยควรกำหนดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมการสอบสวนในกรณีที่ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาในระหว่างการสอบสวน โดยนำหลักตาม Police and Criminal Evidence Act 1984 (PACE) ของสหราชอาณาจักร (อังกฤษและเวลส์) และ the Police Powers and Responsibilities Act 2000 (QLD) ของรัฐควีนส์แลนด์ ประเทศออสเตรเลีย มาปรับใช้กับกฎหมายไทย โดยการกำหนดให้มีบุคคลที่ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตไว้วางใจเข้าร่วมขณะมีการสอบสวนผู้ต้องหาดังกล่าว โดยบุคคลที่ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตไว้วางใจ จะต้องเป็นญาติ ผู้ปกครอง หรือบุคคลที่รับผิดชอบดูแลผู้วิกลจริต หากไม่มีบุคคลดังกล่าวให้บุคคลอื่นที่มีความรับผิดชอบอายุ 18 ปีขึ้นไป ซึ่งไม่ใช่ตำรวจ หรือผู้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของตำรวจ เป็นผู้เข้าร่วมในการสอบสวน และเนื่องจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

⁵⁹ Police and Criminal Evidence Act 1984 (PACE) s 1(7).

มีแนวคิดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมการสอบสวนกรณีผู้ต้องหา พยาน หรือผู้เสียหายซึ่งเป็นเด็ก อยู่ก่อนแล้ว จึงควรกำหนดให้นักจิตวิทยา หรือนักสังคมสงเคราะห์ เป็นผู้เข้าร่วมในการสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกรณีที่ผู้ต้องหานั้นไม่มีบุคคลซึ่งไว้วางใจที่เป็นญาติ ผู้ปกครอง หรือบุคคลที่รับผิดชอบดูแลผู้วิกลจริต ซึ่งจะสามารถทำให้มั่นใจได้ว่าสิทธิของผู้ต้องหาจะได้รับความคุ้มครองโดยบุคคลที่มีความรับผิดชอบ ไม่เป็นผู้ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลหรืออำนาจบังคับบัญชาของตำรวจ และสามารถนำระบบการจัดหานักจิตวิทยา หรือนักสังคมสงเคราะห์ที่มีอยู่เดิมมาปรับใช้ได้ แต่บทบาทของนักจิตวิทยา หรือนักสังคมสงเคราะห์ มุ่งเน้นหน้าที่ในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริต ให้ผู้ต้องหาสามารถใช้สิทธิของตนในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ที่มีความเข้าใจสิทธิของตน และการตัดสินใจของผู้ต้องหายุ่บนพื้นฐานของความรู้และความเข้าใจสิทธิของตน ซึ่งแตกต่างจากกรณีของการสอบสวนเด็กที่มุ่งเน้นให้เกิดความเข้าใจในคำถามและคำตอบที่แท้จริงของเด็ก และลดผลกระทบต่อความเจ็บปวดทางจิตใจของเด็ก

5.3 ปัญหาหลักเกณฑ์ตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดี

การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีมิได้เป็นเพียงการพิจารณาสภาพจิตใจทั่วไปของผู้ต้องหาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการวิเคราะห์ถึงระดับความสามารถของผู้ต้องหาในการเข้าใจและมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาคดี แต่ปัจจุบันประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยยังมีได้บัญญัติถึงนิยามหรือองค์ประกอบของความสามารถในการต่อสู้คดีไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้ขาดหลักเกณฑ์หรือแนวทางที่เป็นมาตรฐานสำหรับการประเมินในทางปฏิบัติ อันอาจก่อให้เกิดความคลาดเคลื่อนหรือความไม่สอดคล้องในการวินิจฉัยความสามารถในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริต ซึ่งอาจกระทบต่อสิทธิของผู้ต้องหาในการได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรม รวมถึงความถูกต้องชอบธรรมของกระบวนการยุติธรรมโดยรวม จากการศึกษากฎหมายทั้งสี่ประเทศดังกล่าว พบว่าหลักเกณฑ์ที่ใช้ตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีมีความแตกต่างกันไปบ้าง แต่หลักสำคัญที่สามารถสรุปได้ 2 ประการ คือ ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตจะต้องมีความสามารถในการรับรู้ถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการดำเนินคดีของตนเอง เข้าใจกระบวนการดำเนินคดีได้ และต้องมีความสามารถในการปรึกษากับทนายความของตน

ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่า กฎหมายไทยควรกำหนดหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีให้มีความชัดเจน และเพิ่มเติมให้ครอบคลุมถึงความสามารถในการปรึกษากับทนายความ โดยอ้างอิงจากหลักเกณฑ์ประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีจากคดี *Dusky v. United States* (1960) ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีความสอดคล้องกับระเบียบคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติ ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการในการรายงานผลการตรวจวินิจฉัย การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีและผลการบำบัดรักษาของผู้ป่วยคดี การรายงานผลการบำบัดรักษาและการทำความเห็น พ.ศ. 2564 และการศึกษาทางนิติจิตเวชของสถาบันกัลยาณ์ราชนครินทร์ โดยนำมากำหนดหลักเกณฑ์ให้มีความชัดเจน ดังนี้

“ความสามารถในการต่อสู้คดี หมายความว่า ความเข้าใจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการดำเนินคดี ความสามารถในการเข้าใจถึงเหตุผลของการดำเนินคดีตามกฎหมาย ความสามารถในการรับสารภาพ ความสามารถที่จะปรึกษากับทนายความในระดับความเข้าใจที่สมเหตุสมผลและความสามารถในการสละสิทธิที่จะมีทนายความ” โดยกำหนดหลักเกณฑ์ความสามารถในการต่อสู้คดีไว้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่จะถูกสอบสวนคดีอาญาว่าต้องเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการต่อสู้คดี และจะทำให้เกิดความชัดเจน เกิดเป็นหลักเกณฑ์มาตรฐานให้พนักงานสอบสวนการพิจารณา และมีความเห็นควรงดการสอบสวน หรือดำเนินการสอบสวนคดีอาญากับผู้ต้องหาซึ่งเป็นผู้วิกลจริตต่อไป

อันส่งผลให้เกิดการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นสอบสวนอย่างเท่าเทียมเป็นมาตรฐานเดียวกัน

6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

สิทธิที่จะได้รับหลักประกันในเรื่องความสามารถในการต่อสู้คดี ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 ถือเป็นฐานของสิทธิอื่น ๆ ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา หากผู้ต้องหาไม่มีความสามารถในการต่อสู้คดี การใช้สิทธิหรือการละสิทธิต่าง ๆ ย่อมบกพร่องไป ความสามารถในการต่อสู้คดีจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ตำรวจและพนักงานสอบสวนต้องตรวจสอบให้แน่ใจว่าผู้ต้องหาที่มีความสามารถเข้าร่วมในกระบวนการตามกฎหมาย และมีมาตรการสอบสวนที่เหมาะสมกับผู้วิกลจริต ซึ่งมีสภาพด้อยกว่าบุคคลทั่วไป เพื่อป้องกันมิให้เกิดการละเมิดสิทธิ และส่งผลต่อความชอบธรรมของกระบวนการสอบสวนที่เป็นปัจจัยตั้งต้นในการพิจารณาพิพากษาคดีในชั้นศาล

สำหรับประเทศไทย เมื่อพนักงานสอบสวนมีเหตุอันควรสงสัยว่าผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ มีอำนาจสั่งให้แพทย์ตรวจร่างกายและจิตใจของผู้ต้องหา และรับฟังผลตรวจนั้นตามที่บัญญัติในมาตรา 14 วรรคหนึ่ง หากเห็นว่าผู้ต้องหาไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ก็ให้งดการสอบสวนไว้จนกว่าจะหายจากอาการดังกล่าว แต่หากผู้ต้องหาที่มีความสามารถในการต่อสู้คดี แม้จะเป็นผู้วิกลจริต ก็จะเข้าสู่กระบวนการสอบสวนเช่นเดียวกับผู้ต้องหาปกติ อย่างไรก็ตาม ผู้วิกลจริตแม้จะมีความสามารถในการต่อสู้คดีได้ แต่ก็ยังมีข้อจำกัดเนื่องจากอาการเจ็บป่วยหรือสภาพจิตใจ ซึ่งอาจส่งผลให้การใช้สิทธิหรือการละสิทธิในกระบวนการสอบสวนกระทำไปโดยปราศจากความเข้าใจอย่างแท้จริง

6.1 การตรวจสอบผู้ต้องหาที่อาจเป็นผู้วิกลจริต

ผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตถือเป็นกลุ่มเปราะบางเช่นเดียวกับเด็ก และควรมีมาตรการคุ้มครองสิทธิที่สูงกว่าผู้ต้องหาทั่วไป เช่น การให้พนักงานสอบสวนได้รับการอบรมให้มีความรู้เกี่ยวกับอาการป่วยทางจิต เพื่อสังเกตพฤติกรรมและอาการของผู้ต้องหา และดำเนินการส่งตรวจโดยแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีอย่างถูกต้อง ซึ่งจะนำไปสู่การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกระบวนการสอบสวน

6.2 การจัดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมในการสอบสวนเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตระหว่างถูกสอบสวน

การจัดให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมการสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตที่ยังมีความสามารถต่อสู้คดีเป็นอีกมาตรการหนึ่งที่ช่วยคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา ให้สามารถตัดสินใจและใช้สิทธิในระหว่างสอบสวนได้อย่างเข้าใจและเหมาะสม ทั้งยังเสริมสร้างความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานที่ได้จากการสอบสวน อันจะมีผลต่อการพิสูจน์ความผิดหรือความบริสุทธิ์ของผู้ต้องหาได้อย่างถูกต้อง แนวคิดในการคุ้มครองสิทธิด้วยการมีบุคคลอื่นเข้าร่วมสอบสวนนี้ มีปรากฏอยู่แล้วในกรณีสอบสวนเด็กผู้ต้องหา พยาน และผู้เสียหายในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา จึงควรขยายหลักการดังกล่าวมาใช้กับผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตด้วย

6.3 หลักเกณฑ์ตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดี

สำหรับหลักเกณฑ์การประเมินความสามารถในการต่อสู้คดีในประเทศไทย แม้จะมีระเบียบคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการในการรายงานผลการตรวจวินิจฉัย การประเมิน

ความสามารถในการต่อสู้คดี และผลการบำบัดรักษาของผู้ป่วยคดี พ.ศ. 2564 แต่ก็ยังไม่มีการบัญญัติหลักเกณฑ์ดังกล่าวไว้ในกฎหมายแม่บท จึงควรกำหนดหลักเกณฑ์การตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดีให้ชัดเจนในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวกับความสามารถในการปรึกษาทนายความ อ้างอิงตามหลักเกณฑ์จากคดี *Dusky v. United States (1960)* ของสหรัฐอเมริกา ซึ่งกำหนดว่าผู้ต้องหาจะต้องมีความเข้าใจอย่างสมเหตุสมผลในกระบวนการพิจารณาคดี และมีความสามารถในการให้ความร่วมมือกับทนายความของตนได้ ทั้งนี้ หลักเกณฑ์ดังกล่าวสอดคล้องกับระเบียบของคณะกรรมการสุขภาพจิตแห่งชาติ และแนวทางศึกษาทางนิติจิตเวชของสถาบันกัลยาณ์ราชนครินทร์

6.4 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาการให้มีบุคคลอื่นเข้าร่วมการสอบสวนผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริต และหลักเกณฑ์ตรวจสอบความสามารถในการต่อสู้คดี ผู้เขียนจึงเสนอให้มีการแก้ไขข้อความในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยบัญญัติ มาตรา 14/1 ดังข้อความต่อไปนี้

“ในระหว่างทำการสอบสวน ถ้ามีเหตุควรเชื่อว่าผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ให้พนักงานสอบสวนสั่งให้พนักงานแพทย์ตรวจผู้นั้นเสร็จแล้วให้เรียกพนักงานแพทย์ผู้นั้นมาให้ถ้อยคำหรือให้การว่าตรวจได้ผลประการใด

ความสามารถในการต่อสู้คดี หมายความว่า ความเข้าใจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการดำเนินคดี ความสามารถในการเข้าใจถึงเหตุผลของการดำเนินคดีตามกฎหมาย ความสามารถในการรับสารภาพ ความสามารถที่จะปรึกษากับทนายความในระดับความเข้าใจที่สมเหตุสมผลและความสามารถในการสละสิทธิที่จะมีทนายความ

ในกรณีที่พนักงานสอบสวนเห็นว่าผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ ให้งดการสอบสวน ไว้จนกว่าผู้นั้นหายวิกลจริตหรือสามารถจะต่อสู้คดีได้ และให้มีอำนาจส่งตัวผู้นั้นไปยังโรงพยาบาลโรคจิตหรือมอบให้แก่ผู้อนุบาล ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือผู้อื่นที่เต็มใจรับไปดูแลรักษาก็ได้ตามแต่จะเห็นสมควร

ในกรณีที่พนักงานสอบสวนเห็นว่าผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริตแต่สามารถต่อสู้คดีได้ ห้ามมิให้ทำการสอบสวนผู้ต้องหานั้น เว้นแต่จะมีบุคคลที่ผู้ต้องหาวิกลจริตไว้วางใจอยู่ร่วมด้วย

บุคคลที่ผู้ต้องหาวิกลจริตไว้วางใจตามวรรคสี่ ได้แก่ ญาติ ผู้ปกครอง หรือบุคคลอื่นที่รับผิดชอบในการดูแลผู้นั้น หากไม่มีบุคคลดังกล่าวให้หนักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้เข้าร่วมในการสอบสวน”

เมื่อแก้ไขโดยนำกระบวนการการสอบสวนผู้ต้องหาซึ่งเป็นผู้วิกลจริตมาบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14/1 ดังข้อเสนอแนะข้างต้นแล้ว ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 14 จึงยังคงกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นไต่สวนมูลฟ้อง และชั้นพิจารณาไว้ ดังนี้

“มาตรา 14 ในระหว่างทำการไต่สวนมูลฟ้องหรือพิจารณา ถ้ามีเหตุควร เชื่อว่าจำเลยเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ให้ศาล สั่งให้พนักงานแพทย์ตรวจผู้นั้นเสร็จแล้วให้เรียกพนักงานแพทย์ผู้นั้นมาให้ถ้อยคำหรือให้ การว่าตรวจได้ผลประการใด

ในกรณีที่ศาลเห็นว่าผู้ต้องหาเป็นผู้วิกลจริตและไม่สามารถต่อสู้คดีได้ให้งดการไต่สวนมูลฟ้องหรือพิจารณาไว้จนกว่าผู้นั้นหายวิกลจริต หรือสามารถจะต่อสู้คดีได้และให้มีอำนาจส่งตัวผู้นั้นไปยังโรงพยาบาลโรคจิตหรือมอบให้แก่ผู้อนุบาล ข้าหลวงประจำจังหวัดหรือผู้อื่นที่เต็มใจรับไปดูแลรักษาก็ได้ตามแต่จะเห็นสมควร

กรณีศาลลงมติการไต่สวนมูลฟ้องหรือพิจารณาดังบัญญัติไว้ในวรรคก่อน ศาลจะสั่งจำหน่ายคดีเสียชั่วคราวก็ได้”

นอกจากนี้ เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เป็นผู้วิกลจริตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาชั้นสอบสวนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เห็นควรให้มีการกำหนดแนวทางในการประเมินภาวะวิกลจริตเบื้องต้นอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาองค์ความรู้และทักษะของเจ้าหน้าที่ตำรวจและพนักงานสอบสวนในด้านจิตเวชเบื้องต้น เช่นการสังเกตพฤติกรรมผิดปกติ การสัมภาษณ์เบื้องต้น และการตัดสินใจส่งตัวตรวจโดยแพทย์ และควรจัดตั้งกลไกความร่วมมือระหว่างหน่วยงานด้านกฎหมาย จิตเวช และสาธารณสุข เพื่อพัฒนาแนวทางหรือแบบประเมินที่สามารถนำมาใช้ได้จริงและมีประสิทธิภาพในบริบทของประเทศไทย